

DVA JEZIKA

(RUSKI KNJIŽEVNI JEZIK POSLIJE OKTOBRA)

NIKOLAJ PREOBRAZENSKI

I

Godine revolucije i građanskoga rata nametnule su sovjetskoj književnosti težak zadatak: slikanje suvremenoga života s burnim razvijanjem događaja i ličnosti. Najglavniji i najteži pokazao se problem jezika. Nekad, u XVIII stoljeću, klasicisti uopće nisu išli za tim da bi njihove svečane ode bile svakome pristupačne.¹ Književni se jezik dijelio od vremena Lomonosova na tri stila: svakome su od njih odgovarali posebni književni oblici i specifična jezična sredstva.² U narednom XIX stoljeću demokratizacija jezika, koja je sve više dominirala, morala je nivelirati prijašnje stilističke opreke. Visoki je stil prestao biti jezikom bogova. Crkvenoslavenski oblici ušli su u sastav općenarodnoga književnog jezika i dobili nov estetski zadatak u zavisnosti od forme i sadržaja svojstvenih dotičnom djelu. Kritičari, odgojeni u klasicističkom duhu, bili su ogorčeni kad se pojavio *Evgenije Onjegin* upravo zbog brkanja prijašnjih kategorija, »nemarnosti u upotrebi riječi književnoga i govornoga jezika bez ikakva osvrtnja na njihovo značenje«.³

Iako suvremenici nisu shvatili značenje Puškinova realizma, razumjeli su ga kasnije Bjelinski i Gogolj. Narodno je stvaralaštvo postalo osnov Gogoljeve stilistike s reproduciranjem živoga seljačkog i gradskog govora. Sovjetska su istraživanja Puškinova jezika prvi put objasnila dijalektičko jedinstvo sadržaja i forme.⁴ Tradiciju Puškinova

¹ Isp. odjek *Odi profanum vulgus* Hor. III, 1. kod Deržavina: »Proč', bujna čern' neprosveščenna i prezirajemaja mnoj!« (oda *O udovol'stvii*, 1798).

² Lomonosov, »O pol'ze knig cerkovnyh v Rossijskom jazyke« u predgovoru *Sveukupnih djela* god. 1757.

³ Kritika B. Fjodorova u *Ateneju* I (1828), br. 9; isp. S. Nikiforov, »Jazyk romana Evgenija Onegina«, *Russkij jazyk v škole*, Moskva, Učpedgiz 1949, br. 3, str. 5 i 10, i N. Brodskij, *Evgenij Onegin, roman A. S. Puškina*, Moskva, Učpedgiz, 1957.⁴

⁴ Ju. Tynjanov, »Arhaisty i novatory«, Leningrad, *Priboj*, 1929. — V. Vinogradov, *Jazyk Puškina*, Moskva, Academia 1935. — A. Bulahovskij, *Russkij literaturnyj jazyk pervoj poloviny XIX. v.*, Moskva, Učpedgiz, 1954.

realizma nastavili su prvi društvenopsihološki romani (Hercen, *Tko je kriv?*, 1845, Ljermontov, *Junak našega doba*, 1840), zatim Turgenjev, Njekrasov, Gončarov, Saltikov-Ščedrin.⁵ *Sevastopoljske pripovijesti* Lava Tolstoja iz god. 1856, postadoše obrazac za ratne romane naših suvremenika (M. Šolohov, *Oni su se borili za domovinu*, 1947, V. Njekrasov, *U rovovima Staljingrada*, 1946). Brzo zblizavanje s narodnim govorom nastavilo se zaslugom »bitovika« (radikalni realisti 60-tih godina) i kasnijih narodnjaka.⁶ Uoči Oktobarske revolucije nastupaju posljednji predstavnici kritičkoga realizma i osnivači nove proze: Čehov, Bunjin, Kuprin.⁷

*

No dosljedno produbljivanje toga razvitka naišlo je na neočekivane zapreke upravo krajem njegovoga petoga perioda, a trećega odsjeka, u godinama nakon Oktobarske revolucije (po periodizaciji koju predlaže akademik V. Vinogradov).⁸ Romantičarski protest protiv malograđanštine ispunio je pisce-»suputnike« suosjećanjem s revolucijom, ali je često bio dalek od političkoga shvaćanja velikih događaja. Revoluciju su shvaćali prema tradiciji druge generacije simbolista kao slijep elementaran narodni ustanak, kao anarhički praznik oslobođenja od ugnjetavanja tiranske države. Ta su raspoloženja povezala posljednje simboliste s futuristima, imažinistima i dr., koji su ih naslijedili. U književnosti su prevladale slike mećave, bure, vjetera koji sve ruši na svome putu, vuka koji luta kroz zimu i sl. Čovjek se poistovjećivao sa zvijeri, a društvene promjene s neobuzdanim prirodnim pojavama (isp. Blokovu poemu *Dvanaestorica* iz god. 1918., roman B. Lavrenjeva *Vjetar* iz 1924 i dr.). Maksim Gorki je već u lipnju 1918. pisao pjesniku D. Semjonovskom povodom poeme futuriste V. Kamenskoga *Stjenjka Razin, srce narodno*: »Vrijeme je da se Stjepan Razin ostavi na miru. Iznose ga na ulicu kao ikonu prilikom seoskoga požara, a ikona je heretička.«⁹ Ali stremljenje k demokratizaciji jezika ujedinjivalo je najraznorodnije pisce među onima koji su prihvatili revoluciju. Takva je tendencija neizbježno vodila propadanju realizma. Futuristi su nastavljali jezične eksperimente na području stiha. U napjevnoj prozi

⁵ Turgenjev, *Lovčevi zapisci* (1852) i romani od *Rudina* (1856) do *Nove* (1876). — Njekrasov, *Tko u Rusiji dobro živi?* (1876). — Gončarov, *Oblomov* (1858). — Saltikov-Ščedrin, *Gubernijske slike* (1856).

⁶ N. Pomjalovski, *Buržujska sreća* (1861). — F. Rešetnikov, *Podlipovci* (1864). — G. Uspenski, *Običaji Rasterjajeve ulice* (1866). — N. Zlatovratski, *Temelji, Povijest jednoga sela* (1884). — V. Garšin, *Četiri dana* (1877). — V. Koroljenko, *Markarov san* (1885). — D. Mamin-Sibirjak, *Gorsko gnijezdo* (1884).

⁷ A. Čehov, *U sutonu* (1887). — A. Kuprin, *Dvoboje* (1905). — I. Bunjin, *Selo* (1910).

⁸ Isp. pregled »Russkaja nauka o ruskom literaturnom jazike«, *Učjenje zapiski Moskovskoga universiteta* III (1946). knj. 1.

⁹ M. Gorkij, *Sobranie sočinenij*, Moskva-Leningrad, Ogiz, 1947³, XIX, 385.

suputnikâ prevladivali su epski ukočeni ritmovi s intonacijama narodnoga pjesničkog jezika, s ponavljanjem, s postpozitivnim epitetima, sa sastavnim veznicima na početku i predikatom na kraju rečenice.¹⁰ Na kraju krajeva, književna se omladina unatoč revolucionarnosti našla pod utjecajem dekadentske magije riječi A. Bjeloga, A. Remizova, E. Zamjatina. Književnik K. Fedin sjeća se godina školovanja u krugu Braće Serapionovih, koji je nastao u Petrogradu god. 1919.: »Tek nas je M. Gorki okrenuo prema realnosti. Dosada smo samo nastavljali buržoaski formalizam. Književno djelo trebalo je da bude ne odraz stvarnosti i društvene borbe nego samo zbir književnih postupaka.«¹¹ Pisac F. Gladkov donio je u Moskvu god. 1921. prve realističke pripovijetke iz građanskoga rata na Kubanu. Njegovi su učitelji bili: Ljermontov, Nekrasov, Černiševski, Čehov, M. Gorki. Ali u društvu moskovskih pisaca izjavili su Gladkovu da je on 25 godina zaostao za suvremenom književnošću: Jasna klasična proza davno je izumrla. Treba pisati kao Andrej Bjeli, na nov način, dekadentno. Zato je već prva oveća pripovijest Gladkovljeva *Ognjeni konj* iz god. 1923. neminovno ispala kao veoma slabo djelo, daleko od realizma. Autor je pisao »kako ne bi zaostao za vremenom«. Stvorio je — da bi dočarao brzinu zbivanja — patetičnu, stilizatorsku epsku prozu. Prizori zvjerskoga mučenja bili su izrađeni u stilu nedopustivoga naturalizma. Fonetski zapisi narječja kubanskih kozaka, potomaka Zaporožaca, južnoruskih malogradana, armenskoga trgovca itd. postali su teško razumljivi. Umjesto nove revolucionarne prirodnosti nastao je odjek zastarjele modernističke izvještačenosti. Borba imućnoga kubanskoga kozaštva s bezemljaškim proletarijatom uspoređuje se sa staroruskim ustancima protiv tatarskoga jarma... A. Jakovljevi u *Povoljnicima* (volški gusari) upoređuje godine ratnoga komunizma sa seljačkom revolucijom Razina i Pugačeva. Maksimilijan Vološin u *Stihovima o teroru* god 1920. prepoznaje

v komissarah — duh samodržav'ja, vzryvy Revolucii — v carjah.

Usporedbe su izgledale izvještačene, jezik — umjetan, ali nova književnost tek je otpočela... Gladkov je primio priznanje Udruženja moskovskih pisaca, ali ono ga nije moglo osloboditi mučnih sumnja.¹² Tih godina nije bilo nikoga tko bi mu mogao dati odgovor. Andrej Bjeli bio je najveći književni autoritet. Od njega su učili svi »suputnici«, tj. »90 posto pisaca«, i osim Gladkova čak A. Serafimovič (*Gvozdena bujica*, 1924). Ali sam Bjeli još dugo nije objasnio ni svoj

¹⁰ Isp. B. Pilnjak, *Kolimen-gorod* (1919). — V. Lidin, *Povest o mnogih dnjah* (1922). — A. Jakovljevi, *Povol'niki* (1922). — V. Šiškov, *Vataga* (1923) i dr.

¹¹ K. Fedin, »Autobiografija« (*Sobranie sočinenij*, Moskva, Gihl, 1959), tom I, 28.

¹² Isp. F. Gladkov, »Zametki pisatelja«, *Novyj mir*, IV (1954), str. 148 i B. Brajnina, »Roždennye revolucij«, *Novyj mir* IX (1957), str. 228.

veoma složen, kontradiktoran odnos prema revoluciji.¹³ Tek nakon dvije godine mukotrpnog traženja Gladkov je napokon našao put k realizmu. God. 1925. izišao je *Cement*, jedan od prvih romana socijalističke izgradnje i proslavio svoga autora. Ali i u njemu se još očituje književna moda s prevlađivanjem naglašenoga romantičarskog autor-skog pripovijedanja, sa suvišnim tropima i južnoruskim dijalektizimima.¹⁴

Vsevolod Ivanov, autor *Partizanskih pripovijesti* (1921—1923) priča da ga je M. Gorki prekoračio zbog »možda dobre ali neumjesne lirike slične vučjem zavijanju i medvjedom rikanju. Ja je ne podcjenjujem, ali vi idete kamo ne treba«.¹⁵ Ivanov se sjeća: »Pisali smo mnogo i lakomo. Željeli smo se izraziti i naći sebe. Ali umjetničkog iskustva nije nam dostajalo. Prema iskustvu klasikâ odnosili smo se skeptički. Svaki je htio naći vlastiti izraz. Osim toga nam se činilo da nov društveni poredak traži i novije oblike svoga izraza u umjetnosti.«¹⁶ Gorki je ustanovio da su se autori 20-tih godina uopće bojali književnoga školarenja: »Što ako klasik uhvati učenika za nogu i povuče ga k sebi u grob?«¹⁷ F. Panfjorov pripovijeda: »Među nama je vladao izazov. Ponavljali smo: Spalit ćemo Rafaela, zgaziti cvijeće umjetnosti i stvoriti novo na goloj zemlji!«¹⁸ Takve lozinke, davno zaboravljene, bile su prije izazov i drskost nego promišljeni program. U suštini ti napadi nisu bili novi. Nekada su bili poznati stihovi Majakovskoga:

Belogvardejca
najdēte — i k stenke!
A Rafaela zabyli?
Vremja
puljam
po stenkam muzeev ton'kat!
Zabyli Rastrelli vy?¹⁹
Vremja
stodjuijmovkami
glotok starjo rasstrelivat'! —
Vystroili puški po opuške,
gluhi k belogvardejskoj laske.
A počemu ne attakovan Puškin?
A pročie generaly klassiki?
Starjo
ohranjaem iskusstva imenem.

¹³ A. Makarov, *Vspominaja Čehova, Znamja I* (1961), str. 203.

¹⁴ A. Timofeev, *Sovremennaja literatura*, Moskva, Učpedgiz, 1946, str. 254.

¹⁵ »Vstreči s M. Gorkim«, Vs. Ivanov, *Izbrannoe*, Moskva, Ogiz, 1948, str. 685.

¹⁶ *Ibid.*, 683.

¹⁷ N. Trifonov, »A. V. Lunačarskij v bor'be za razvitie sovjetskoj literatury«. *Novyj mir* XII (1958), str. 235.

¹⁸ F. Panfjorov, *Rodnoe prošloe*, Moskva, »Sovj. pisatel'«, 1957, str. 245. (Te je stihove napisao proleterski pjesnik V. Kirillov).

¹⁹ Grof Bartolomeo Rastrelli, sin talijanskoga kipara u Petrogradu, sagradio je Zimski dvorac (1754-1762).

U tek objavljenom novinskom intervjuu iz 1924. god. Majakovski sam uvrštava lozinku »Zbacimo Puškina, Dostojevskoga i Tolstoja s palube broda sadašnjosti!« u staru predrevolucionarnu taktiku iz god. 1912.²⁰ Gubernator u Nikolajevu predložio je pjesniku još god. 1913. da se u svome predavanju ne dotiče ni vlasti, ni Puškina.²¹ Nakon Oktobarske revolucije, u promijenjenim uslovima, borba se s klasicima nastavljala samo po inerciji. U stvari, Majakovski je volio Puškina i znao ga na pamet. U pjesmi *Jubilejnoe* (uz 125-godišnjicu Puškinova rođenja 1799—1924) to je naglašeno s iskrenim lirskim ushitom.

Na taj način prvobitno prevlađivanje futurizma u književnosti odmah poslije Oktobra objašnjavalo se njegovom revolucionarnom odlučnošću da prekine s prošlošću. Takvo je površno zbližavanje uskoro moralo ispoljiti svoju besadržajnost. Futurizam je neminovno gubio značenje odlazeći u apstraktni formalizam s igrom riječi. Istina, osim futurista istupali su još proleterski pjesnici kao najznačajnija među postojećim književnim grupacijama. Za razliku od futurista proletari nisu težili za novim stilom, nego za izražavanjem koje je odgovaralo događajima. Revolucionarna stremljenja tih pjesnika naglašavala su vodeću kulturnu ulogu proletarijata. Isp. poznatu pjesmu M. Gerasimova *Mi*:

My klali kamni Parfenona
i ispolinskih piramid,
vseh hramov,
sfinksov, panteonov
zvenjaščij vysekli granit.

Bila je čovječanski dirljiva i shvatljiva duboka ljubav tih pjesnika prema njihovoj tvornici, čarobnom svijetu, koji je od sinova neukoga sela stvarao nove ljude. Ipak su proletkultovci, uza svu različitost od futurista, zajedno s njima negirali književnu tradiciju, odbacujući najbolje nasljeđe prošlosti. Narodni se preporod prema njihovu shvaćanju svodio na usku industrijsku tematiku. Proleterska se kultura morala ponovo izgraditi na pustome mjestu. Time se objašnjava negativna kritika Jesenjinova na »prve nesigurne, plašljive korake djeteta na putu nove umjetnosti« u vezi s pojavom *Zbornika proleterskih pisaca* u redakciji M. Gorkoga, A. Serebrova i A. Čapygina (Moskva, Parus, 1918). Jesenjin je visoko cijenio usmeno narodno stvaralaštvo i kulturnu baštinu klasika. Zato je ustajao protiv »prilično bučnih ali praznih« stihova V. Kirilova: »U ime našega Sutra spalit ćemo Rafaela«. Jesenjin se sjetio basne Krilova: »Poznato je, kad se vozi prazan sud, on to bučnije grmi.«²² Vsevolod Ivanov je priznavao: »Proletkultovci su se

²⁰ »Novoe o Majakovskom«, *Literaturnoe nasledstvo*, sv. 65, str. 610, Moskva, Izdatelstvo Akademii nauk SSSR 1958.

²¹ Autobiografija iz god. 1922. M. Majakovski, *Izbrannye proizvedenija*, red. V. Duvakina, Moskva, Detgiz, 1956, str. 70.

²² Ju. Prokušev, »O Sergee Esenine«, *Ogonëk*, Moskva, 1960, br. 40, str. 26.

dobro odnosili prema meni. No pored moga tadašnjeg slabog razumijevanja osjećao sam da se u literaturi slabo snalaze. Ali u književnom studiju predavali su nam najbolji lektori i učenjaci Petrograda, čak i A. Blok«. ²³

II

Preokret u tome sporu bilo je Lenjinovo učenje o dvije kulture. Predrevolucionarna buržoazija uzalud je tvrdila da postoji jedinstvena narodna kultura, čije poniženje tobože predstavlja pučko stvaralaštvo neukih masa. Usprkos međunarodnom priznanju ruskoj nauci, književnosti i umjetnosti kultura je u carsko doba bila vlasništvo samo privilegiranih klasa. Klasici su uvijek crpili nadahnuće iz narodnoga stvaralaštva. Ali tek je revolucija učinila kulturna dostignuća baštinom čitava naroda. ²⁴ Frazama o izvornosti nacionalne kulture sada se suprotstavlja internacionalna demokratska kultura svjetskoga radničkog pokreta. ²⁵ To ne znači da će internacionalna kultura biti anacionalna. Ne mijenja se kulturna baština, nego njezin nosilac s učestvovanjem narodnih masa, koje su ranije bile po strani. U projektu rezolucije Sveruskoga kongresa proletkulta 8. listopada 1920. Lenjin izričito odbacuje »teoretski netočne i praktički štetne pokušaje da se izmisli svoja vlastita kultura«. ²⁶ Teza o važnosti usvajanja kulturne baštine bila je obrađena u Lenjinovu govoru 2. listopada 1920. pod naslovom »Zadaci omladinskih saveza na III. kongresu Komsomola«: »Proleterska kultura mora graditi na preciznom poznavanju i usvajanju svega što je ostvarilo čovječanstvo. Proleterska kultura nije dijete bez roditelja, nije izmišljotina ljudi koji se nazivaju stručnjacima za proletersku kulturu. Sve je to obična glupost. Proleterska kultura mora biti promišljeno usvajanje onih zaliha znanja što ih je čovječanstvo stvorilo još pod jarmom kapitalizma«. ²⁷

Reforme Petra Velikoga nastavljale su djelo njegovih predšasnika i predstavljale historijsku nuždu. Zadaci nacionalne samoobrane nametnuli su već od polovice XVI stoljeća, nakon oslobođenja moskovskoga Kremlja od Poljaka god. 1612, stvaranje pukova pod inozemnom komandom, a nadalje profesionalne armije s vatrenim naružanjem (»strijelci«). Zaokret prema zapadnoj tehnici i civilizaciji narušio je srednjovjekovno kulturno jedinstvo kao baštinu Bizanta. Zameci kasnijega slavenofilstva kao izraza uvrijeđene narodne savjesti mogu se naći već kod dekabrista (Gribojedov, *Izlet u okolicu*, 1826),

²³ Vs. Ivanov, *Vstreči s M. Gorkim*, str. 672.

²⁴ V. I. Lenin, *Sočinenija*, izdanje IV, Moskva, Gos. izdat. politič. lit. 1954, sv. XX, str. 8.

²⁵ *Ibid.*, XIX, 72, 319.

²⁶ *Ibid.*, XXI, 292.

²⁷ *Ibid.*, XXI, 258.

a poslije pojave kod Aksakovih, Kirejevskih i Homjakova, kod Herce-
na, narodnjakâ i L. Tolstoja. Oktobarska je revolucija naišla na istu
provaliju između naroda i inteligencije. U vezi sa sporom o sadržaju
nove kulture nikla je težnja za stvaranjem novoga književnog jezika,
pristupačnijeg nego što je bio jezik klasika. Ta je težnja u biti bila sa-
svim prirodna. Svaka književna epoha donosi svoj leksik, odražavajući
i oblikujući život. Novi izrazi neophodni su za označavanje pojmova
koji prije nisu postojali. To je bila briga svih jezičnih stvaralaca od
Lomonosova do Puškina. Živi jezik stalno proširuje, a ne sužava svoju
sadržinu. U Rječniku Ruske akademije od god. 1789. bilo je svega oko
50.000 riječi prihvaćenih u književnom jeziku. Poslije šezdesetih go-
dina, u Akademskom rječniku od god. 1847. nabrojat ćemo već oko
117.000 riječi, tj. više nego dvostruko. Sastav književnoga jezika širi
se ne samo na račun novonastalih pojmova nego i zbog ukinuća zabra-
ne uvođenja mnoštva prostih narodnih izraza u usmeni i pismeni je-
zik obrazovanih suvremenika. Karamzin se mrštio na Krilovljeve ba-
sne, koje »su zasmradile seljačkim kolomazom rusku literaturu«. Kri-
tičari su predbacivali Puškinu niske izraze, nezgodne za naše dane kao
»zacivila je u strahu« (Ljudmila).²⁸ Jezik Gogolja su grdili zbog obilja
pučkih riječi i konstrukcija. Ali riznica književnoga jezika širila se
usprkos napadajima. Prema računu akademika V. Vinogradova čitav
je niz prijašnjih pokrajinskih ili profesionalnih izraza dobio tokom
posljednjih desetljeća književno značenje. Isp. imenice: *kulak*, *pahar*
»orač«, *zemljanika* »jagoda«; pridjeve: *napusknjoj* »izvještačen«, *na-
doedlivyj* »dosadan«, *hilyj* »oronuo«; glagole: *mirvolit'* »popuštati«, *uly-
bat'sja* »smijali se«; prilog: *očen'* »vrlo« i dr.²⁹ Neiscrpni narodni rje-
čnik ostaje glavni izvor za pisce.

Historija ruskoga književnog jezika tek nastaje. U nju mora ući
Puškinov govorni jezik, tj. usmeni jezik obrazovanoga plemstva XIX
stoljeća, a kasnije jezik »raznočinaca« u godinama pred Revolucijom i
zatim jezik radne inteligencije poslije Oktobra. Prema suvremenom
shvaćanju historija se jezika ne ograničuje na istraživanje stila pojedi-
noga pisca ili djela. Neophodno je potrebno izučavanje veza jezičnoga
razvitka s cjelokupnim ekonomskim i društvenim razvitkom. Samo će
se tada — prema definiciji Vinogradova — moći doći do zaključaka
koji »privlače pažnju više nego sva druga područja lingvistike«.³⁰

Kulturno značenje literarnih salona i kružoka XIX stoljeća bilo je
u odgajanju jezičnoga osjećaja na nacionalnoj osnovi. Puškin u nedo-
vršenom VIII poglavlju *E. Onjegina* izvodi svoju muzu na svjetski tri-
jem, gdje »se izbjegava izvito-perenost riječi i malograđanska osjet-

²⁸ Puškin, *Kritičeskie zametki 1830—1831 gg.*

²⁹ V. Vinogradov, *Velikij russkij jazyk*, Moskva, Ogiz, 1945, str. 78.

³⁰ V. Vinogradov, »O zadačah istorii russkogo literaturnogo jazyka preimuščestvenno XVII—XIX vv.«, *Izvestija Akademii nauk SSSR, Otdelenie literatury i jazyka*, V, vyp. 3, Moskva, 1947, str. 229.

ljivost naduvenih časopisnih članaka. Tamo je bio prihvaćen jednostavni narodni govor i nije plašio ničije uši svojom živom neobičnošću«. Turgenjev je kao veliki stilist osuđivao kasnije Hercenov jezik »nepravilan do bezumlja«. S. Ševyrjov, moskovski profesor književnosti, predstavnik reakcionarnoga službenog nacionalizma, štampao je u *Moskovljaninu* dva popisa »iskanderizama«, tj. Hercenovih novih kovanica u romanu *Tko je kriv?* i časopisnim člancima. Ševyrjov je ukazivao na to da Iskander »grubo postupa s jezikom«. Ali Hercen i Ogarjov bili su u mladosti stalni gosti istoga književnog salona A. P. Jelagine kao prije Čaadajev i braća Kirejevski. Nova generacija pisaca nastavila je demokratsko obnavljanje rječnika kao ranije u Karamzinovo i Puškinovo doba. Ševyrjova su ogorčavali izrazi kao »pripovijedati lijevo i desno« (tj. svugdje) ili *neprohodimo glup* (»neprolazna budala«), ali te su riječi davno ušle u književni jezik.³¹ N. Ogarjov je kao utemeljitelj revolucionarne poezije rješavao u emigraciji u Londonu za nj »najosjetljivije pitanje: kako da dođemo do stila shvatljiva prostim ljudima« (rukopisna bilješka iz god. 1865). On je pojednostavio svoj leksik da bi se približio narodnoj pjesmi.³²

Lav Tolstoj je smatrao živi narodni jezik »najboljim pjesnikovim regulatorom«. Tolstojevi junaci Levin i Nehljudov, kao pokajnički plemići, govore u ime autorovo. Oni žele pomoći seljacima i nude im zemlju u najam. Ali dobre namjere liberalnoga vlastelina razbijaju se o nepokolebljivu sumnju seljaka, stvorenu kroz stoljeća robovanja, prema kojoj zemaljski gospodin teži samo za tim da što temeljitije opljačka kmetove. To je tako nesumnjivo za seljake da oni čak i ne slušaju Nehljudovljeve riječi u *Uskrsnuću*, već uporno samo ponavljaju: »Ne! Ne!« Samo s krajnjim naporom seljaci napokon shvaćaju u čemu je stvar. To je zasluga jednoga od pozvanih starješina, umirovljenoga vojnika. Jedino on ponešto shvaća gospodski jezik i prevodi vlastelinove riječi svojim vršnjacima, koji nikada nisu napustili svoje selo i govore samo svojim dijalektom. Seljaci dolaze do jedinstvena tumačenja, prihvatljiva za njihovo srednjevjekovno poimanje. Zaključuju da se vlastelin odlučio pobrinuti za dušu, učiniti dobro djelo da bi mogao mirno umrijeti. Kod Čehova ima također dosta primjera tragikomičnoga nerazumijevanja gospodskoga jezika kod seljaka (pripovijetke *Seljaci*, *Zločinac*, *Novi ljetnikovac* i dr.). Tolstoj je došao do zaključka: »Znam iz iskustva da su stvari pisane običnim jezikom, a ne književnim najpristupačnije većini ruskoga pučanstva. Pučki su izrazi razumljivi čitaocu, a to isto izraženo literarnim jezikom prolazi mirno ušiju i čak

³¹ J. El'sberg, *A. I. Hercen. Byloe i dumy*, Moskva, Federacija, 1930, str. 212. — P. Černyh, »K voprosu o zadačah istorii literaturnoga jazyka«, *Russkij jazyk v škole*, Moskva, 1947, br. 6, str. 13.

³² M. Nečkina, »N. P. Ogarev v gody revolucionnoj situacii«, *Izvestija Akademii nauk SSSR*, Moskva-Leningrad, 1941, serija istoričesko-filologičeskaja IV, vyp. 2, str. 12.

izaziva odbojan utisak. Jednostavan prirodan govor većine ruskoga pučanstva jest neuporedivo slikovitiji od jezika kojim su pisane pripovijetke Turgenjeva ili *Rat i mir*, a kojim nitko na svijetu nikad ne govori. Po lošoj navici služimo se literarnim jezikom u knjizi, u korespondenciji. Zbog iste loše navike prodire taj jezik u govor tako zvanih obrazovanih ljudi, ali se gubi čim razgovor postaje življiji.³³

Književnici su se uvijek služili dijalektizmima radi slikovitije karakterizacije junakâ. Moskovski rječnik svakidašnjih izraza dosada je očuvao sjevernovelikoruski značaj. Južnorusko orlovsko »kurjak« (*birjuk*) mjesto »vuk« (*volk*) za označavanje mrkoga osamljenog čovjeka bilo bi čitatelju nerazumljivo, kad to ne bi bio naslov jedne od najtragičnijih pripovijedaka iz *Lovčevih zapisa*. Lav Tolstoj se smješkao nad »tulskim jezikom« svoga zemljaka Gleba Uspenskoga. Ali kod Tolstoja (upravo kao kod Orlovaca Ljeskova, Bunjina i Leonida Andrejeva) seljaci govore: »hopsati«, »hopsnuti« (rus. *sigat'*, *signut'*) mj. »skočiti«, »skakati« (*prygat'*), *skorodit'* mj. *boronovat'* (»drljati«), »igrati pjesme« mj. »svirati pjesme« (rus. *pet'*). Tako se nastavlja narodno ujedinjenje, koje u vezi s razvojem Moskovske države već odražava jezik listina XIV stoljeća. U Moskvi su se selili ne samo velikaši s oružanom pratnjom, trgovci i zanatlije nego i službeni tumači iz osvojenih kneževina. Kao nasljeđe kijevske kulture u moskovski su jezik ušli pravni termini iz Ruske pravde XI stoljeća: *bort'* i *bortnik* za »šumsko pčelarstvo«, *ulej* »košnica«, *myto* »placovina« *tat'*, *tat'ba* za »krađa«, *posluch* »svjedok«, *najmit* »najamnik«, »težak« i dr. Zatim se krajem XIV i početkom XV stoljeća pojavljuju iz Novgoroda riječi baltičkoga podrijetla: *komnata* »soba«, *tjur'ma* »tamnica«, *busa* »veliki čamac«, *skiper* »kapetan trgovačkoga broda«, *rebela* »razbojnik«, i dr.³⁴ Pisci XVIII i čak prve polovice XIX stoljeća unosili su u svoj leksik lokalne crte ne toliko iz lokalnoga patriotizma koliko zbog pomanjkanja književnih načela. Prije Petra Velikoga, za Ivana Groznoga, sjeverni je morski put preko Vologde i Arhangeljska bio jedini prozorčić prema Evropi. U Moskvi se još u XVIII stoljeću očuvao kao ostatak sjevernoga jezičnog utjecaja komparativ pridjeva na *-jae* (npr. *skorjajae*, *umnjajae*). Ali već ga je mladi Puškin ismijavao kod starijih pisaca, Lomonosova i Sumarokova. Taj je dakle oblik u to vrijeme već nestajao i zamjenjivao se današnjim: *skoree*, *umnee*. Kod Puškina susrećemo još sjeverni oblik *dal'nyj* mjesto *dal'nij*. (»Ne poj, krasavica, pri mne ty pesen Gruzii pečal'noj«, 1828). U *Poltavi* (1828) nalazimo pučki glagolski prilog, koji je sada već izgubio vremensku funkciju i postao

³³ L. Tolstoj, »Pismo L. Tiščenku«, štampano u knjizi V. Vinogradova *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XX vv.*, Leiden, E. Brill, 1949, str. 356.

³⁴ B. Unbegaun, *La langue russe en XVI siècle*, Paris 1935. str. 12, 54 i 102. — Vinogradov, *Velikij russkij jazyk*, str. 84.

običan prilog: »v ruki belyje ber'ot igrajuči topor tjažolyj«. ³⁵ Stvaralaštvo mnogih sovjetskih pisaca bez sumnje je povezano s njihovim za- vičajem: donskim kod Šolohova, smolenskim kod Isakovskoga i Tvar- dovskoga itd. Maksim Gorki je pisao: »Da se uvjerimo o naglom razvoju ruskoga jezika, treba samo usporediti fond riječi kod Gogolja i Čehova, Turgenjeva i Bunjina, Dostojevskoga i Leonova (kako sam učio pisati«).

III

U poslijerevolucionarnom ambijentu dobio je neočekivanu domi- naciju dotada rijedak oblik u književnosti. Klasici ruskoga romana malo su kada pribjegavali reproduciranju pučkoga govora, koji im je bio težak. Nauka o jeziku stotinu ili čak pedeset godina prije pružala im je malo pomoći. Puškinska *Gospođica-seljanka* (1830) govori seoski: »Kto te mešajet?« (mjesto »tebe«), ili »Ty baješ ne po našemu« (umje- sto »govoriš«). Suvremenicima i piscu to je lako moglo izgledati kao vjeran odraz seoskoga jezika. Ali u stvari sličnost je površna. Puški- nova se Liza ne služi uostalom seoskim nego književnim jezikom po- četka stoljeća, kako ga je formulirao Karamzin. ³⁶ Teškoće, što ih pisac susreće u govornom jeziku još se povećavaju kad nastupa pripovjedač u prvom licu. Jedan od prvih uzoraka te vrste bila je *Pripovijest o ka- petanu Kopejkinu u Mrtvim dušama*, kojoj je sam Gogolj pridavao oso- bitu važnost. No poštar, koji pripovijeda, neprekidno ponavlja: »eda- koj« i »sudyr« ty moj« (mj. sudar'). Dostojevski u *Poštenom lopovu* umjetnički reproducira obrtnički i vojnički govor, ali ga miješa s konstrukcijama iz vlastite sintakse obrazovanoga čovjeka. Seoski go- vor kao najteži zadatak nije potpuno uspio čak ni Lavu Tolstoju. Star- čić Akim u drami *Vlast tmine* ponavlja neartikulirano »taje« ili »ne taje« (»ovaj . . . ovaj«), i ono se uzdiže do stupnja neopozive moralne ocjene. ³⁷ Nov sovjetski formalizam pobijao je Taineov pozitivizam pa Diltheyev i Hennequinov psihologizam i od početka nesumnjivo pretje- rivao negirajući svaku vezu umjetničkoga stvaranja s društvenom okolinom i piščevom ličnošću. U duhu slušne fonologije E. Sieversa pravilno se shvaćanje autorove zamisli poistovećivalo s pravilnim izgo- varanjem teksta. Fonička ljuska pripovijetke postajala je nezavisna od logičke sadržine. Kompozicija se pripovijesti nije gradila na sadr- žini (kojoj se priznavalo samo sekundarno značenje), nego isključivo

³⁵ L. Bulahovskij, o. c., str. 96 i 132.

³⁶ V. Vinogradov, *Stil' Puškina*, Moskva, Goslitizdat, 1946. — E. Isserlin, »Iz zametok o jazyke Puškina«, *Sbornik pamjati akademika L. V. Ščerby*, Len. universitet 1951, str. 182.

³⁷ A. Fadejev, *Sub'ektivnye zametki*, bilješke od 30. V. i 28. VI. 1944: »Tol- stoj sliškom stremilsja vosproizvesti govor naroda i grešil taje-taje«, *Novyj mir*, 1957, II, str. 211.

na izlaganju, tj. na sistemu artikulacionih i mimičkih kretnja. Krajnji formalizam otišao je već u prošlost. Suvremena sovjetska istraživanja V. Vinogradova, A. Pješkovskoga, B. Tomaševskoga i dr. uspostavljaju ravnopravnost pismene i glasovne forme.³⁸ Svakako se sada posvećuje najveća pažnja intonaciji i njezinu ritmičkom značenju u sintaksi govora. Zasluga je umjerenoga formalizma što je dokazao besplodnost šablona. Svako će književno oponašanje pučkoga govora biti lažno, ako se svodi samo na ponavljanje istih riječi. Jezik svakoga čovjeka vezan je s društvenim i svakidašnjim prilikama. U Čehovljevoj pripovijesti *Zijalo (Vorona)* pijani vojni pisar viče: »Na temelju povelje br. 120. pozivam vas na ples!« Stil službenog akta u neadekvatnim prilikama izaziva komičan dojam. No ne možemo zamisliti čovjeka bez ličnoga mišljenja, koji bi govorio samo u šablonima. Čovjek nije automat i njegova je psihika neophodno podvrgnuta stalnim promjenama. Jezično blago s ustaljenim uzrečicama i krilaticama uvijek odgovara određenom načinu shvaćanja i sjećanja. Ali onaj, koji se sjeća, ne uzima mehanički potrebnu riječ iz sanduka nego stvara, tj. reproducira pojam adekvatan asocijaciji. Pučki govor ne može biti zamrznut i nepromjenljiv. Pučki rječnik, kao i svaki drugi, odgovara psihologiji čovjeka koji govori.

U tim prilikama, 20-tih i početkom 30-tih godina pada uskrснуće N. S. Ljeskova (1831-1895). Do toga doba nepravedno se zaboravljalo na nj. Upravo je on postao uzorak nove sovjetske proze. Prema riječima Maksima Gorkoga Ljeskov je kao umjetnik potpuno dostojan da stane uz bok Lavu Tolstoju, Gogolju, Turgenjevu i Gončarovu. Razlika je u tome što su Tolstoj i Turgenjev postavili kulise oko svojih junaka, koristili se krajobrazima, opisivanjem toka misli i igre čuvstava kod čovjeka. Ljeskov je postizao iste rezultate umjetničkim vezenjem nervnih čipaka razgovornoga jezika.³⁹ Njegovi su ljudi isto tako tajanstveno opipljivi, fizički jasni kao Tolstojevi junaci. Ali Ljeskov ima drugi način umjetničke obrade. Evo što kaže sam Ljeskov o svome radu: »Ako želimo misliti i pisati slikovito, treba da svaki junak govori svojim vlastitim jezikom. Ako pak ti junaci govore jezikom, koji nije svojstven njihovom društvenom položaju, onda neka sam đavo razabere kakvi su to ljudi i kojem sloju pripadaju. Ja sam pažljivo dug niz godina osluškiavao izgovor i intonaciju ruskih ljudi iz najrazličitijih slojeva. Svi oni kod mene govore na svoj način, a ne

V. Vinogradov, *Stil' Puškina*. — B. Tomaševski, »Ritm prozy (Pikovaja dama)« u knjizi *O stihe*, Leningrad, Priboj 1929. — Isp. L. Mukašovskij, *Kapitoly z české poetiky*, Praga, Melantrich 1941. (Praški strukturalisti ograničuju formalistički značenje estetike te smatraju umjetninu zajedničkim produktom paralelnih, iako ne uzročnih, društvenih odnosa i pišćeve duševnosti).

³⁹ Članak iz god. 1923. M. Gorkij, *Sobranie sočinenij*, Moskva, Goslitizdat, 1937, sv. XXIV, str. 235.

literarno«. ⁴⁰ Ljeskov je stvorio naziv »skaz« za prozu koja razotkriva junaka njegovim vlastitim jezikom, a ne piščevim izlaganjem. Izlaganje u prvom licu vodi mjesto skrivenoga autora izmišljeni pripovijedač («skazčik»). On ostvaruje cjelinu i bojadisanje zapleta, jer mi gledamo njegovim očima. Što je naivnija spoznaja pripovijedačeva, to je slikovitije njegovo izlaganje. Neprekidni smijeh proizlazi ne samo iz komičnih situacija nego i iz jezične komike. Naoko prostodušno kvarenje književnih oblika ima u stvari i dublji smisao, jer očituje autorov smijeh kroz suze. Ljeskovljevi su junaci raznovrsni, a isto tako i njihova stilistika. Pripovijest *Žigosani anđeo* (1873) iz života progonjenih starovjeraca uskršava srednjovjekovnu Rusiju, obiluje crkvenoslavenskim riječima i »najpodesnije bi bilo pričati je klečeći«. Naprotiv pripovijest *Voitel'nica* («Nadžak-baba») uzeta je iz kasnijega Petrograda u godinama prvobitne akumulacije kapitala. Junakinja je bestidna svodilja, hvali se gnusnom zaradom i »na najnedužnji način pripovijeda nevjerovatne podlosti«. ⁴¹

Nakon revolucije Ljeskov je postao glavni uzorak nove proze. Trage njegova utjecaja predstavljaju brojne pripovijetke suputnika: M. Zoščenko, *Rasskazy Nazara Il'iča gospodina Sinebrjuhova* (1922). Vsevolod Ivanov, *Partizanske povesti* (1921-1923) i *Povesti brigadiru Sinicyna* (1931) itd. čak do *Pripovijesti Ivana Sudarjeva* A. N. Tolstoja, koje su već pisane u godinama domovinskoga rata 1942-1944. Ovamo spada i komičan lik djeda Ščukarja iz *Uzorane ledime* Šolohova (1947-1960), u koji je ušao niz folklornih motiva. No, ako je Ljeskov naučio pisce početnike da izbjegavaju blijedi šablonski jezik, no ipak nije mogao dati svu građu za lik novoga sovjetskog junaka. Prikazivanje revolucionarne stvarnosti nije dozvoljavalo zastarjele pučke obrate i crkvenoslavenske arhaizme. Ali upravo se na njih oslanja »pučki, vulgarni i izvještačeni« — po autorovoj karakterizaciji — jezik Ljeskova: »Nisam ga ja stvorio, nego osluškiavao kod seljaka, kod poluinteligenata, kod siromašnih duhom i licemjera«. ⁴² U novim prilikama ti su krugovi izgubili prosvjetiteljsko značenje. A. Fadejev to bilježi u svom dnevniku od 9. listopada 1946: »Ljeskov je koristan za pisce. Suvremeni književni jezik prilično je iskvaren.

⁴⁰ Prema zapisu 1890-tih godina u zborniku *Russkie pisateli v jazyke XVIII-XX vv.* pod. red. B. Tomaševskoga i J. Levina, Leningrad, Sovj. pisatel', 1954, str. 611.

⁴¹ Određivanje pojma 'skaza' dali su formalisti. Primj. B. Eichenbaum, *N. S. Ljeskov*, Moskva, Gihl, 1945, i u predgovoru I svesku *Sobr. soč. Ljeskova*, Moskva, Gihl, 1956. Isp. V. Vinogradov, *O jazyke hudožestvennoj literatury*, Moskva, Goslitizdat, 1959.

⁴² Prema zapisu 1890-tih godina u zborniku *Russkie pisateli v jazyke XVIII-XX vv.* pod. red. B. Tomaševskoga i J. Levina, Leningrad, Sovj. pisatel', 1954, str. 611.

Da bismo se sjetili raznolikosti starijega pučkoga govora, korisno je malo pročitati Ljeskova kao i Daljev *Rječnik* ili romane Meljnjkova-Pečerskoga. Ali bez te pobude Ljeskov je dosadan... Jezik mu je u cijelosti neprihvatljiv kao puka stilizacija.⁴³ — Ljeskov je sam priznavao da je njegov stil plod dugoga rada: »Skupljao sam svoj jezik dug niz godina riječ po riječ, upravo lovio. Ne umijem pisati tako jednostavno kao Tolstoj. Navikao sam na cizeliran posao i ne mogu pisati jednostavnije.«⁴⁴

Ljeskov je uskrsnuo u godinama poslijerevolucionarnog ekspresionizma, ali stare su forme neponovljive, ako su snabdjevane suvremenom sadržinom. Maksim Gorki je odbacivao brbljavu sintaksu i nerazumljivu tvorbu riječi u Andreja Bjeloga, koji je pisao u predgovoru *Maskama* god. 1930: »Ne idem kupovati spremljenu zalihu riječi, nego pripremam svoju makar besmislenu«. Gorki protestira: »U osobi Andreja Bjeloga imamo pisca, koji je lišen osjećaja odgovornosti pred čitaocem.«⁴⁵ A. Remizov, F. Zamjatin i I. Šmeljov (koji su svi završili u emigraciji) učili su suputnike ritmičku prozu, ali A. Fadejev primjećuje: »Oni suvremenici koji su ropski usvojili Ljeskova nisu daleko dospjeli. To je slabo plodna škola. Zamjatin se više uopće ne može čitati.«⁴⁶ Obračanje narodnom govoru ostalo je jedino sredstvo oživljavanja jezika. Ali opterećen prekobrojnim nerazumljivim dijalektizmima književni je jezik gubio na pristupačnosti. To je značilo samoubistvo. Čitanje postaje nemoguće bez pomoći stručnih rječnika. Tako se pojavio problem: ima li pisac pravo narušavati književne norme? Maksim Gorki je upozoravao da su klasici, počevši od Puškina, izabirali iz jezičnoga kaosa najtačnije i naj slikovitije riječi. One moraju biti općepoznate, historijski provjerene u pjesmama, bajkama i ljetopisima, i zato ne zahtijevaju prevođenja i tumačenja.⁴⁷ Turgenjev upotrebljava u pripovijeci *Pjevači* i tumači u primjedbi orlovsku riječ *gljadelki* za lukave uske oči. Čitatelj može po kontekstu shvatiti sinonime *burkaly vypučil* (»izbuljio oči«) ili *nesytye zenki* (»zavidne oči«), no čitatelj neće razumjeti uralsko i sibirsko *šary* u istom značenju (može se naći u dijalektalnom Daljevom rječniku). Općepoznatim riječima ostaju samo *glaza* i poetizirano *oči*.

⁴³ A. Fadeev, »Subjektivnye zametki«, *Novyj mir* 1957, br. II, str. 214.

⁴⁴ Prema zapisu 1890-tih godina u zborniku *Russkie pisateli v jazyke XVIII-XX vv.* pod. red. B. Tomaševskoga i J. Levina, Leningrad, Sovj. pisatel', 1954, str. 61'.

⁴⁵ M. Gorkij, *O literature*, Moskva, str. 57. Primj. A. Gvozdev, *Očerki po stilistike ruskoga jazyka*, Moskva, Učpedgiz, 1955,² str. 18.

⁴⁶ A. Fadeev, »Subjektivnye zametki«, *Novyj mir* 1957, br. II, str. 214.

⁴⁷ A. Jefimov, *Stilistika hudožestvennoj reči*, izd-vo Mosk. universiteta 1957, str. 226.

IV

Maksim Gorki otpočeo je ogorčenu borbu protiv kvarenja kvaliteta jezika: »Bez jednostavnosti i jasnoće jezika nije moguće izraziti jasno misao« (otvoreno pismo A. Serafimoviču god. 1934). Najvažnija je bila pobjeda nad F. Panfjorovom, koji se proslavio *Bruscima* (naziv sela), prvim romanom o socijalističkom selu (1928). Panfjorov je uvodio nerazumljive lokalizme ne samo u govor junakâ, nego i u autorsko pripovijedanje. Pisao je *trjužil'nyj* (mj. književnoga *dvužil'nyj* »jak, otporan«), *skukožilsja* (mj. knjiž. *uvjal, smorščilsja* »uueo, namrštilo se«) itd. Gorki je prekoračio Panfjorova: »Vaše je pokoljenje zaraženo i vi iskopavate nakazne riječi te ih gurate u knjigu. Život poznaje mnogo glasova. Ali razuman skladatelj ne uvlači sve, bez biranja u glazbu. A vi se hvalite: Eto kakvu sam nakazu izvukao! Vi znate o čemu treba pisati, ali kako treba pisati, to vam je Ahilova peta. Treba učiti!⁴⁸ ... Čišćenje jezika od svakakvih natruha spada u zadatke stvaranja socijalističke kulture. Svaka pokrajina ima kod nas svoj dijalekt i svoj rječnik. Ali književnik treba da piše ruski, a ne u narječju svoje pokrajine. Zadatak je književnosti da izluči najtačnije i najzvučnije riječi, a ne da se oduševljava besmislicama.«⁴⁹ U pismu iz Sorenta god. 1926. Gorki je prekoračio Vsevoloda Ivanova zbog nadmoći sibirskih riječi. God. 1933. ovako je ocijenio Ivanovljevu pripovijest *Vaska Zapusk ili plavi pijesak*: »Vi zloupotrebljavate lokalizme i zapadate u nesređenu brbljavost. Tako se ne može pisati! U tome se ogleda pogrešno oduševljavanje za Remizova i njegovu školu magije riječi. Taj nedostatak čini vas, I. Nikitina (u *Buni* god. 1923) i dr. neprevodljivima na zapadnoevropske jezike, a neophodno je potrebno da se prevodite. U Evropi se očituje napeto zanimanje za rusku književnost.«⁵⁰

Tome se pridružila i duga borba s vulgarnim jezikom u školi. Utjecaj jezika kasarne, i čak kriminalaca, bio je neizbježan kod demokratizacije nastave. »Šatrovački« govor uskoro je prestao biti školska osobina, ali je prodro u svakodnevnu upotrebu, i čak u rječnike. Kao svojedobno Puškin, i Gorki je osuđivao »besmislene« riječi: *šamat'* »žderati« mj. »jesti«, *buzit'* (bez 1. lica jednine prezenta) »larmati«, »smetati u radu« i sl.⁵¹ Spomenik toga jezika ostaje knjiga N. Ognjova *Dnevnik Kostje Rjabceva* (Moskva, »Molodaja gvardija« 1927). To su zapisi 16-godišnjega učenika srednje škole i kasnijega slušača Moskovskoga sveučilišta. Oni se očito oslanjaju na originalne dnevnik tih godina. Svpoređivanje teksta sa suvremenim govorom dokazuje da su mnogi izrazi koje Gorki osuđuje izašli iz upotrebe.

⁴⁸ F. Panferov, *Rodnoe prošloe*, str. 250.

⁴⁹ M. Gorkij, *O literature*, Moskva, str. 57, Primj. A. Gvozdev, *Očerki po stilistike ruskoga jazyka*, Moskva, Učpedgiz, 1955,² str. 18.

⁵⁰ Vs. Ivanov, *Vstreči s M. Gorkim*, str. 686.

⁵¹ M. Gorkij, *O literature, literaturno-kritičeskie stat'i*, Leningrad, Sovj. pisatel', 1955. Isp. str. 181 i članak »O bojkosti«, tj. »O hvalisanju« 1934.

M. Šolohov je pisao roman *Tihi Don* četrnaest godina, od 1926. do 1940. Donsko južnovelikorusko akajuće narječje ima svojih specifičnosti. Deklinacija imenā na -a proširila se uslijed akanja na promjenu i-osnova (*žiznja svetlaja*), i čak na promjenu sred. roda: *sena haroša-ja, moja kazackaja serdečka byla razgarčivaja*. Oblici uzeti iz dijalekta susreću se ne samo u govoru kozaka nego i samoga autora: »*gutarili* pro nego čudnoe«, tj. »bugarili su o njemu čudne stvari« (o djedu Melehovu na početku *Tihoga Dona*) ili »*Odnače* tihomu žitiju Jahova Lukiča skoro podošel konec«, tj. »ipak se tihi život brzo završio« (*Uzorana ledina*, knj. I. svršetak 38. poglavlja), Prvom izdanju *Tihoga Dona* bio je priložen rječnik dijalekta donskih kozaka: *baz* »dvor«, *spoloh* mj. *trevoga*, *tal* mj. *verba*, *šljah* mj. *put'*, *doroga* i dr. U novim izdanjima autor je izbacio više stotina tih riječi, a za tumačenje preostalih dovoljne su rijetke primjedbe.⁵² U današnje doba nijedan sovjetski pisac neće sebi dopustiti ismijavanje nekulturnoga, a još više neruskoga izgovora pomoću teško shvatljivih fonetičkih zapisa. Međutim karikirani likovi Nijemaca, Poljaka, Židova i dr. uobičajeni su kod Gogolja, Dostojevskoga, Ljeskova, Saltikova-Ščedrina, Pisemskoga, i čak mladoga Lava Tolstoja (isp. *Najezda, Sevastopoljske pripovijetke, Sječa u šumi* i dr.). Sovjetska književnost ostaje odana Čehovljevu načelu, koji se borio protiv kvarenja jezika: »Čak kad opisujemo govor konobara, ne treba im dopustiti da govore: *puščaj* mj. knjiž. *puskaj*, *čivo?* mj. *čego?*, *šašnacat'*, mj. *šestnadcat'*. Te riječi imaju svoj određeni pravopis, koji je obavezan za sve«.⁵³

V

Čini se da su ranija protivurječja već nestala i da nema više govora o uništenju klasičnoga jezika. Ali unatoč tome sve su češće izjave, koje dokazuju da se sovjetski puristi opet boje invazije vulgarnoga jezika. Jefimovljeva *Stilistika umjetničkoga jezika*⁵⁴ zasada jedini sovjetski fakultetski udžbenik te struke,⁵⁵ vraća se k starom načelu normativne leksike. Unatoč citatima iz klasika o slobodi pisca pri izboru jezičnih sredstava, po Jefimovu »pod svakidašnjim se jezikom podrazumijevaju raznovrsna sredstva općenarodnoga razgovornog jezika koja ostaju izvan okvira književnoga jezika« (str. 220 i dr.).

Profesor A. Baudouin de Courtenay bio je redaktor III izdanja Daljeva rječnika (*Tolkovyj slovar' živogo velikoruskoga jazyka*, 1903).

⁵² *Tihij Don*, red. I. Potapova, Moskva, Goslitizdat, 1953.

⁵³ A. P. Čehov, *Pis'mo bratu Aleksandru*, 1889.

⁵⁴ A. Jefimov, *Stilistika hudožestvennoj reči*, izd-vo Mosk. universiteta 1957, str. 226.

⁵⁵ Doduše postoji još knjiga A. I. Gvozden, *Očerki po stilistike*, Moskva, Učpedgiz, 1955². Ali ona izbjegava opća pitanja i razrađuje konkretna stilistička sredstva na osnovu gramatičkih kategorija, kao što su činili stari udžbenici retorike. Autorov je cilj borba s greškama, koje narušavaju tačnost jezika i gramatičkih pravila; isp. str. 50.

Tužio se na redakciju II posmrtnog izdanja od god. 1860, koja je »smatrala za potrebno da učini blijedim živi jezik, namećući mu dosadne oblike školske gramatike«. Tako se kod svih imenica muškoga roda navodi samo gen. sing. na *-a*: *doma*, *boja*. Ali sam je Dalj u I izdanju *Rječniku* navodio sve oblike živoga jezika. U njega se često susreće gen. na *-u*: *domu*, *boju*. Već je Bjelinski suprotstavljao tadašnjim gramatičarima: »Kao rođeni Rus znam pouzdano da te riječi dobivaju u genitivu podjednako nastavak *-a* i *-u*. Kada dolazi koji od njih, o tome ne postoji određeno pravilo. Ali njega osjeća uho svakoga Rusa, osjeća i nikada se neće prevariti«. A ipak je moskovska Državna naklada stranih i nacionalnih rječnika preštampana god. 1955. Daljev rječnik upravo iz II izdanja od god. 1880—1882! U III izdanju Daljeva rječnika u redakciji Baudouina de Courtenaya bilo je 220.000 riječi. A u jednom od suvremenih rječnika književnima smatra se samo 85.000 riječi. To znači da je iz književnoga jezika bilo odstranjeno 135.000 riječi zato što one tobože nikada nisu bile književne!⁵⁶ Na stranicama moskovske *Literaturne gazete* pojavila se rubrika »Čuvajmo ruski jezik!« Ovdje se ponovno dokazuje da pisac ne smije narušavati književne norme na području leksika i osobnoga umjetničkog osnivanja stilističke sintakse.

Da bismo se snašli u tome pitanju, ne smijemo miješati izučavanje pojava književnoga jezika s izučavanjem iskorištavanja umjetničkih sredstava kod pisaca.⁵⁷ Književni se jezik često ne razlikuje od jezika beletristike. Ali obim književnoga jezika veći je od same književnosti. Pisaci stoje na prvom mjestu. No osim njih književni jezik obrađuju leksikografi, dnevna štampa, škola, radio, tj. sva područja na kojima se primjenjuje obavezna gramatika književnoga jezika. Govorni jezik obrazovanoga kruga bliži je književnom jeziku nego pučki jezik, ali ipak nije istovjetan s književnim jezikom. Pojedini gramatički oblici susreću se samo u pismenom jeziku. U usmenom jeziku bilo bi smiješno upotrijebiti gerunde i participe koji su opravdani u poslovnom stilu: »Potvrđujući prijem od poslanih novaca itd.« Ta se granica neminovno pomiče u zavisnosti od daljnje demokratizacije jezika. Prije sto godina *Akademjski rječnik* dopuštao je književnom jeziku samo crkvenoslavenski oblik *odežda*, a ruski oblik *oděža* smatrao vulgarnim. Sada su obje riječi jednako dopuštene i *oděža* ne para više nikome uši. U romanu J. Trifonova *Studenti* (*Novyj mir* X 1950, 171) profesor prekora na ispitu slušača za izraz *začetka* (»indeks«) umjesto službenoga *začetnaja knižka*. Sa stajališta profesora to je u književnom jeziku nedopustiv vulgarizam; sa stajališta studenta profesorski je jezik zastario. U školskom se jeziku već davno upotrebljavaju slični izrazi:

⁵⁶ A. Jugov, »O mnogoj stilistike« *Neva*, Leningrad 1960, br. V, str. 192 i 199.

⁵⁷ Isp. V. Vinogradov, »Izučenie russkogo literaturnogo jazyka za poslednee 10-letie«, *Izvestija Akademii nauk SSSR*, Moskva, 1955, str. 41.

kurilka »pušionica«, *razdevalka* »svlačionica«, *čitalka* »čitaonica«. Unatoč suprotnosti tih nazora, treba da postoji određena stilistička granica. Vulgarizmi i provincijalizmi dopustivi su samo za jezičnu karakterizaciju tipova.⁵⁸ U pismenom izlaganju autora oni mogu stajati samo radi osobite stilističke svrhe. Ne možemo zamisliti pjesničke ispade Majakovskoga protiv neprijatelja socijalističkoga poretku bez vulgarnih izraza. Osim ozbiljne upotrebe takvih sredstava radi jasnije psihološke izražajnosti dopustivi su šaljivi vulgarizmi. Student se u istom romanu J. Trifonova hvali pred prijateljem: »Pa ja sam psiholog. Čovjeka vidim *naskroz!*« (vulg. mjesto knjiž. *naskvoz*).⁵⁹ Na taj način jedna te ista jezična sredstva mogu vršiti različitu funkciju u zavisnosti od stilističke upotrebe. Prodiranje žargona deklasiranih slojeva (kradljivaca, prosjaka i sl.) u krugove studenata, mladih radnika itd. još postoji kao posljedica socijalnih promjena. Glazbenici se nazivaju sa svom narječju »labusi« (rus. *labuh*). »Svirati na pogrebu« kaže se *labat' žmuriku* »srušio četiri kugle« (*vyrubil četyre šara*) znači »položio ispit s četvorkom«. ⁶⁰ Gladna studentkinja kaže: »Žrat, ja hoću kak sobaka!«⁶¹ Isp. diskusiju o jeziku studentskoga romana V. Aksjanova *Zvezdnyj bilet* (1961), kojemu kritičari predbacuju vulgarni ekspresionizam sa siromašnim leksikom. Junaci govore: *pošli rubat'* mj. knjiž. »pojdem obedat« i *železno narubalis'* mj. knjiž. »najelis' dosyta«. Akademik V. Vinogradov čak protestira protiv inozemskih rasprava koje pišu o nazoviriječima kao oznaci jezika studenata.⁶² Poznati književnik K. Čukovski tješi se time što se junaci *Zvezdane ulaznice* sami vraćaju književnom jeziku u drugoj polovici romana nakon navršene 18. godine života. Divljački školski žargon tada više ne odgovara složenijoj psihologiji.⁶³ Svakako, prije nije bilo te pojave u tolikom obimu. Nije bilo ni mladih pisaca koji zastupaju »punokrvan energični jezik ulice nasuprot suhome, bezbojnom kancelarijskom jeziku«.

Među pojave suprotnoga karaktera pripada nastup pjesnika I. Selvinskoga. On negira da narodnu umjetnost tvore folklorni zborovi, plesovi, instrumenti kao balalajka, »jer imamo Veliko kazalište

⁵⁸ Isp. sovjetske udžbenike, npr. A. Finkel i N. Baženov, *Sovremennyj ruskiy literaturnyj jazyk*, Kiev, Radjans'ka škola, 1954,² str. 64.

⁵⁹ *Novyj mir*, 1950, br. X, str. 69.

⁶⁰ B. Timofeev, »O žargone i modnyh slovečkah«, *Neva*, Leningrad 1960, br. IX, str. 202—203. Isp. u pjesmi J. Jevtušenka: Ne igrali fokstrota jim labuhi, *Oktjabr'*, Moskva 1960, br. VII, str. 124.

⁶¹ U romanu Marka Jelenina *Poslednij ekzamen* 1959, *Novyj mir*, Moskva 1959, br. 1, str. 275.

⁶² V. Vinogradov, »O kul'ture ruskoj reči« *Russkij jazyk v škole* 1961, br. 3, str. 7. navodi raspravu docenta štokholmskoga sveučilišta N. Nielssena u danskoj reviji *Scando-Slavica* VI, (1960).

⁶³ K. Čukovskij, »Nešto o labude«, *Literaturnaja gazeta* 1961, br. 96. str. 4.

(operu) i balet *Labuđe jezero* (članak »Narodnost i poezija« u *Lit. gazeti*, Moskva 1956, br. 124). No takva primitivna ocjena folklora nije spojiva s bazom umjetnosti. Predstavnici starije generacije seljačkih pjesnika M. Isakovski i N. Rilenkov istupili su u *Izvestijama* (broj od 1. XII 1959) s protestom protiv »napadaja na pjesnike koji su krvnim vezama spojeni sa životom sela i crpu nadahnuće u narodnom radu te nastoje pisati jezikom milijuna prostih ljudi, trubenika sovjetskoga sela.«⁶⁴ Ali borba M. Gorkoga protiv kvarenja kakvoće književnosti nije značila negaciju pučkoga jezika, koji je uvijek temelj izvornosti istaknutih pisaca. Nema sumnje da su se norme književnoga jezika ostvarivale usporedno s njegovom postepenom demokratizacijom, tako da je umjetnički realizam postajao sadržina književnoga stvaralaštva.

Rad akademika V. Vinogradova *Ruski jezik*⁶⁵ jest osnovno djelo na području normativne gramatike suvremenoga jezika. Ta knjiga ima svoju sudbinu. God. 1939—1948. okrivljivali su autora za antinaučne nazore i prešućivanje utjecaja proleterske revolucije na razvitak jezika.⁶⁶ Tek 1951., nakon Staljinove izjave o pitanjima lingvistike, Vinogradov je dobio satisfakciju.⁶⁷ Do toga vremena nije se moglo štitiati uzbuđenje koje je počelo diskusijom o jeziku god. 1934. i postavljanjem Gorkoga za prvoga predsjednika Saveza pisaca nakon raspuštanja VAPP-a (Saveznoga udruženja proleterskih pisaca) god. 1932. Taj je razvitak pomogao nastajanju stila i jezika daljnjega socijalističkog realizma. Ali proganjanje govornoga jezika dovelo je do blijeđenja jezika junakâ, bez kojega ne možemo zamisliti najistaknutije pisce starije generacije. Sada su šutjeli, kao L. Leonov ili M. Šolohov, više godina.⁶⁸ Već u vezi s kongresima pisaca god. 1954. i 1959. kukali su autori zbog »sterilnog, omršavljenog, uškopljenog prosječnog književnog jezika«, koji je piscima smrvio lične osobine.⁶⁹ Kritika sve do danas piše o nezdravom prevlađivanju ugladenoga blijedog stila kao posljedici nepovjerenja prema živom jeziku i pomanjkanja jezičnih karakteristika.⁷⁰ Ali polazna je tačka V. Vinogradova protest suvre-

⁶⁴ Izjave povodom kritike *Lit. gazete* na zbornik mladih pjesnika *Po pervoputku* (»Na novom putu«). Isp. V. Arhipov, »Programmnyj dokument«, *Neva*, 1960. br. VII, str. 209.

⁶⁵ V. Vinogradov, *Russkij jazyk, grammatičeskoe učenje o slove*, Moskva-Leningrad, Učpedgiz, 1947.

⁶⁶ Isp. kritiku knjige V. Vinogradova *Sovremennyj russkij jazyk 1938*, *Učitel'skaja gazeta*, 29. I. 1939, i kritiku E. Galkine-Fedoruk na *Russkij jazyk 1947*, *Russkij jazyk v škole*, 1948, br. 2.

⁶⁷ Članak E. Galkine-Fedoruk o Vinogradovu, *Russk. jaz. v škole 1951*, br. 3.

⁶⁸ Jurij Gustinčič, »Izgubljene generacije« *Svedočanstva*, Beograd, 23. VIII. 1952 i *Naši razgledi*, Ljubljana, 6. IX. 1952.

⁶⁹ E. Hanpira, »Pogovorim o našej reči«, *Voprosy literatury*, Moskva 1961, br. 1, str. 63.

⁷⁰ A. Hvatov navodi primjere iz romana Galine Nikolajeve *Bitva v puti*. romana D. Granina *Posle svad'by*, romana S. Snegova *V poljarnoj noči* i dr. (»O jazyke sovremennoj prozy«, *Zvezda*, Moskva-Leningrad 1960, br. 2, str. 189).

mene filologije protiv mrtvoga načela racionalističke gramatike XVII i XVIII stoljeća, sazdana na proučavanju latinštine i na preziranju žive riječi »seljačkoga govora«. Jer živa je riječ uvijek afektivnija i ekspresivnija od književnoga jezika, i njezina sredstva prodiru u književno izražavanje.⁷¹ Vinogradov kaže: »U gramatici suvremenoga ruskoga jezika ima više nesuglasica i protivurječja nego u bilo kojoj drugoj nauci. Gramatička struktura ruskoga jezika slabo je proučena: osniva se na slučajnom, bijednom, jednoličnom jezičnom materijalu.«⁷² To se prije svega odnosi na učenje o riječi i rečenici. »Za izgradnju gramatičkog sistema suvremenog ruskog jezika neophodno je potrebno obilatije iskorišćivanje svježih činjenica živoga govora.«⁷³

U svijetlu nove nauke o jeziku nikakve gramatičke norme ne treba da ograničavaju piščevu slobodu u izboru izražajnih sredstava kad stvara svoj rječnik i stilističku sintaksu. Ograničenja ostaju uslovna. Usprkos osudi M. Gorkoga u književnom jeziku može ostati u tačnom značenju i novi glagol, koji je uveo pored Panfjorova i Majakovski: »Ljubav' pocvetet, pocvetet — i skukožitsa« (Ljubav će procvasti i uvenuti tj. smežurati se).⁷⁴ Ruska stilistika čeka novu naučnu obradu. Pitanje o dva neprijateljska jezika, kao baština ruske prošlosti, naći će bez sumnje svoje rješenje. Gorki je bio u pravu govoreći da beletristika nije samo narodna imovina nego i plod rada umjetnika riječi. Zato kaže Majakovski u *Razgovoru s poreznikom o poeziji*:

Poezija —
slična je dobivanju radija.
Za gram koristi
godina rada.
Potrošiš
za jednu ciglu-riječ
tisuće tona
leksičke rude.

S druge strane, uvijek će vrijediti Puškinov zahtjev čuvanja onoga što je jezik stekao kroz stoljeća: »Pisati samo u govornom jeziku znači ne poznavati jezika«. (*Pismo izdavaču*, 1836). Sva prošlost ruske književnosti daje pravo misliti da će pobijediti zahtjev slikovite a pravilne izražajnosti bez vulgarizama. Umjetnost riječi nije moguća u izoliranosti od jezične prakse. Bez riznice narodnoga jezika ne mogu nastati nove književne vrednote. Zato kaže historičar V. O. Ključevski: »Svatko može po vlastitoj želji ostati bez potomaka, ali nitko ne može ostati bez predaka«.

⁷¹ V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, str. 744.

⁷² *Ibid.*, str. 3

⁷³ *Ibid.*, str. 7, 762.

⁷⁴ A. Jugov, o. c., str. 202.

N. PREOBRAŽENSKI

N. Preobraženski: LES DEUX LANGUES

(LE RUSSE LITTÉRAIRE APRÈS LA RÉVOLUTION)

Résumé

C'est M. Lomonosov qui, en 1755, effectua la séparation définitive entre le slavon et le russe littéraire. La démocratisation ultérieure de la langue littéraire fut poursuivie au XIXe siècle par Karamzine et Pouchkine. Après la Révolution de 1918, ce développement a rencontré des obstacles inattendus. La majorité du peuple a vécu sous les tsars de l'héritage culturel du XVIIIe et même du XVIIe siècle sans participer aux bienfaits de la civilisation moderne. Ce n'est que Maxime Gorki qui entreprend l'éducation des masses populaires. Cependant, sous l'influence de la mode littéraire de la fin du siècle, les tentatives de vulgarisation du russe littéraire firent apparaître la domination d'une prose rythmique contenant des provincialismes incompréhensibles à la plupart des lecteurs. La lutte victorieuse de Gorki pour la pureté de la langue littéraire classique eut pour conséquence une persécution, sous Staline, de la langue populaire vivante. Le style littéraire s'en est trouvé affadi. A l'heure actuelle, les puristes russes craignent que la langue vulgaire des casernes et même des prisons ne se fasse de nouveau valoir par suite des changements sociaux récents, mais leurs efforts pour empêcher la pénétration du vocabulaire populaire dans la langue littéraire ont été jusqu'ici inefficaces. L'investigation historique montrera un jour s'ils ont eu raison ou non.